

การศึกษาองค์ความรู้ในการวางรากฐานงานประชาสังคม
เพื่อการพัฒนาสังคมที่เข้มแข็ง (พ.ศ.๒๕๕๗)

นางวารุณี ชินวินิจกุล

การศึกษาองค์ความรู้ในการวางรากฐานงานประชาสังคมเพื่อการพัฒนาสังคมที่เข้มแข็ง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและประมวลองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับประชาสังคม รูปแบบและพัฒนาการประชาสังคม ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในขบวนการประชาสังคม การสร้างเครือข่ายประชาสังคมอย่างเป็นรูปธรรมและตัวแบบที่ดี (Best Practice) ของประชาสังคมในรูปแบบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคม และการศึกษาวิจัยอื่นๆ ในประเทศไทยเพื่อนำมาสังเคราะห์เป็นบทสรุปที่สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางสู่การปฏิบัติในการส่งเสริมประชาสังคมเพื่อการพัฒนาสังคมเข้มแข็ง

ประชาสังคม (Civil society) เป็นรูปแบบของการพัฒนาระบบการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคมที่เติบโตมีความเข้มแข็ง ต้องการพึ่งตนเอง และเชื่อในศักยภาพของตนเองที่จะกำหนดและดำเนินวิถีความเป็นไปของชีวิตด้วยการสร้างพลังและความสามารถร่วมกับผู้อื่นบนพื้นฐานของการมีจิตสาธารณะ และมีมุมมองวิสัยทัศน์ที่คำนึงถึงประโยชน์ของตนเองภายหลังประโยชน์ส่วนรวม ประชาสังคมไม่ใช่ประชาชนที่เป็นปัจเจก ไม่ใช่ภาคเอกชนที่มุ่งเน้นการแสวงผลประโยชน์จากการสร้างกำไร ไม่ใช่คู่แข่งหรือศัตรูที่พร้อมจะปฏิเสธภาครัฐแต่ประชาสังคมเป็นกลุ่ม องค์กร เครือข่าย เป็นภาคีหุ้นส่วนการพัฒนาที่มีบทบาทสำคัญในการประสานความร่วมมือและขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงที่เป็นอิสระร่วมกับภาครัฐ เพื่อหาทางออกและความอยู่รอดในสังคมที่ซับซ้อนและมุ่งสร้างประโยชน์สาธารณะ (Public Interest) หรือกำไรทางสังคม (Social Benefit) ที่ทุกฝ่ายทุกคนจะได้รับรู้ร่วมกันบนพื้นฐานของความเป็นธรรมทางสังคม (Social Justice)

ผลการศึกษาพบว่า พัฒนาการขบวนการประชาสังคมไทย ในช่วงแรกเป็นอิทธิพลของศาสนา ใช้หลักความเมตตากรุณาและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยองค์กรศาสนาทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนและช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก และขยายตัวเป็นองค์กรช่วยเหลือกันเองในกลุ่มชาติพันธุ์ องค์กรการกุศล องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรต่างๆ ก่อนนำแนวคิดประชาสังคม การมีส่วนร่วมของประชาชน และทุนทางสังคมมาใช้อย่างแพร่หลายเพื่อส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และประชาชน ในการดำเนินงานสาธารณประโยชน์ การสงเคราะห์หรือการจัดสวัสดิการสังคมให้แก่สมาชิกกลุ่มและผู้ด้อยโอกาส การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยและพัฒนาประเทศไปสู่การดำเนินการเพื่อตอบสนองเรื่องความมั่นคงในการดำรงชีวิตและการเข้าถึงสิทธิต่างๆ อันเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปอย่างเป็นสากล การเติบโตขององค์กรรวมถึงประชาคมส่งผลให้เกิดการเติบโตหรือขยายตัวและพัฒนาเป็นเครือข่ายขององค์กรประชาสังคมในทุกระดับตั้งแต่ตำบล อำเภอ จังหวัด ประเทศ และภูมิภาค ซึ่งเกิดจากการริเริ่มกันเอง หรือการจัดตั้งและสนับสนุนของภาครัฐหรือภาคเอกชนหรือการสนับสนุนจากแหล่งทุนนอกประเทศ แต่ในบางขณะการเติบโตขององค์กรประชาสังคมเป็นไปอย่างจำกัดอันเป็นผลมาจากความขัดแย้งเรื่องทิศทางในการพัฒนาประเทศ ความท้าทายที่มีร่วมกัน เช่นความเป็นอิสระทางการเงิน การรับการสนับสนุนจากภาครัฐโดยไม่ควบคุมหรือครอบงำ การสร้างความน่าเชื่อถือและความชอบธรรมขององค์กรการพัฒนาและการพัฒนาระบบประชาธิปไตย

ผลการศึกษาตัวอย่างแนวปฏิบัติที่ดี (best practice) ในสังคมไทยเช่น สถาบันส่งเสริมสุขภาพไทย และมูลนิธิธรรมาภิบาลเพื่อการพัฒนาไม่ลบล้าง ภายใต้มูลนิธิธรรมาภิบาลแห่งชาติเครือข่ายผู้ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ประเทศ

ไทยกลุ่มบริหารจัดการลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จังหวัดเชียงใหม่ ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง จังหวัด นครศรีธรรมราช กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์จังหวัดตราด โดยพระสุบินกลุ่มสัจจะออมทรัพย์แบบพัฒนาคุณธรรม ครบวงจรชีวิต ตำบลน้ำขาว อำเภอนะจะ จังหวัดสงขลาโดยครูชบ ยอดแก้ว ชุมชนศรีชะโศก จังหวัด ศรีสะเกษ และขบวนการประชาสังคม ซึ่งให้เห็นว่าการประยุกต์ใช้หลักคำสอนของพุทธศาสนาสอดแทรกการ พัฒนาขบวนการประชาสังคม ประโยชน์ที่เกิดจากความร่วมมือของทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาค ธุรกิจ ภาคประชาชนและภาคประชาสังคมในการพัฒนาสังคม การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การทำงานร่วมกันของภาคีเครือข่ายที่มีจิตสาธารณะและทำงานในลักษณะแบบอาสาสมัคร การประสาน เชื่อมโยงกันข้ามพื้นที่ ข้ามประเด็นอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีการส่งเสริมให้คนในชุมชนท้องถิ่นมีกระบวนการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ สรุบทบทเรียนการทำงานอย่างต่อเนื่องและนำบทเรียนที่ได้สู่การปฏิบัติ ที่สำคัญมีลักษณะ โครงสร้างการทำงานที่ไม่แข็งตัวมีความยืดหยุ่นสูง เป็นความสัมพันธ์แนวนอนและไม่ยึดหรือพึ่งองค์การใด องค์การหนึ่งโดยรวมแล้วรูปแบบประชาสังคมไทยล้วนมีบทบาทอย่างสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งของสังคม และการส่งเสริมคุณค่าต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลกันในสังคม

ข้อเสนอเชิงนโยบายในการสนับสนุนความเข้มแข็งต่อภาคประชาสังคม

๑. การพัฒนาระบบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (participatory democracy) ภาครัฐต้องส่งเสริม และสนับสนุนให้ภาคประชาสังคมมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ร่วมกระบวนการ ร่วมติดตามประเมินกิจกรรม/ โครงการที่เป็นนโยบายสำคัญ รวมถึงส่งเสริมและสนับสนุนภาคประชาสังคมในการดำเนินกิจกรรม/โครงการ ต่างๆ โดยรัฐทั้งรัฐส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นให้ความร่วมมือสนับสนุนทรัพยากร กำลังใจและการสร้าง บรรยากาศการพัฒนาประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับรากหญ้า

๒. การเชื่อมประสานเครือข่ายภาคประชาสังคม ทั้งในระดับจังหวัด ระดับภาค ระดับประเทศและ ระดับโลก เพื่อสร้างสังคมที่มีคุณภาพ สังคมที่ติงามทั้งในประเด็นสังคมสวัสดิการธรรมาภิบาล ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภาวะโลกร้อน สิทธิมนุษยชน สิทธิผู้บริโภค ความรับผิดชอบต่อสังคม สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ อาจทำหน้าที่เป็นเป็นกลไกประสานงานและทำแผนที่ทาง สังคม (Social Mapping) ของภาคประชาสังคมในแต่ละพื้นที่ให้ชัดเจน

๓. การพัฒนากลไกการทำงานเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของภาคประชาสังคมทั้งในระดับชาติ และ ระดับท้องถิ่น เช่น การปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับประชาสังคมการสร้างกลไกและการส่งเสริมให้ภาคประชา สังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย การดำเนินตามนโยบาย และการตรวจสอบการใช้อำนาจ งบประมาณของรัฐเพื่อเสริมสร้างธรรมาภิบาลให้เกิดขึ้นในสังคมไทยรวมทั้งการสร้างแรงจูงใจทางภาษีอากรให้ ธุรกิจและภาคอื่นๆ ที่มีการบริจาคเงินให้แก่องค์กรประชาสังคมซึ่งทำประโยชน์ให้กับส่วนร่วม และควรมีการ เชื่อมประสานบูรณาการการทำงานของหน่วยงานและอาสาสมัครทั้งภายในและระหว่างหน่วยงานและหรือ กระทรวง ทั้งในเชิงประเด็นและพื้นที่ เพื่อลดความซ้ำซ้อนทั้งในเรื่องงบประมาณและการดำเนินงานในพื้นที่ อันจะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด

๔. การพัฒนาสื่อของภาคประชาสังคม ให้เป็นแหล่งกระจายข้อมูลข่าวสาร การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตลอดจนให้โอกาสภาคประชาชน ภาคประชาสังคมเข้าถึงสื่อและข้อมูลข่าวสารของภาครัฐได้อย่างทั่วถึง การ สนับสนุนสื่อเครือข่ายประชาสังคมในรูปแบบต่างๆ เช่น วิทยุชุมชน ทีวีชุมชน ชุมชนในโลกโซเชียล การจัดเวที เสวนาในระดับกลุ่มย่อยกลุ่มใหญ่ ระดับชาติ (National Forum) และกำหนดประเด็นทางสังคมให้เป็นวาระ แห่งชาติ (National Agenda) และวาระท้องถิ่น(Local Agenda)

๕. การสร้างความเข้มแข็งให้กับสถาบันหลักของสังคมและการสร้างความปรองดองในสังคม ภาครัฐ ต้องสนับสนุนภาคประชาสังคมเป็นแกนนำและมีบทบาทในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ การสร้างระบบการ

บริหารจัดการองค์กรและเครือข่าย การสร้างบุคลากรผู้นำคนรุ่นใหม่ให้มีทักษะความรู้ที่หลากหลาย และสร้างความปรองดองให้เกิดขึ้นในสังคมด้วยการให้อิทธิพล ทรัพยากร เครื่องมือแก่กลุ่มองค์กรภาคประชาสังคมโดยการพัฒนาขีดความสามารถในการพึ่งตนเอง การสร้างความชอบธรรมของการเคลื่อนไหวทางสังคมตามหลักธรรมาภิบาล สร้างความตระหนักหรือสำนึกให้ประชาชนรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนเพื่อให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน

๖. การปลูกฝังอุดมการณ์ความเป็นพลเมืองให้กับประชาชนและสร้างสำนึกจิตอาสาให้เกิดขึ้นในสังคมไทย โดยกำหนดเป็นหลักสูตรในสถาบันการศึกษาตั้งแต่โรงเรียนจนถึงมหาวิทยาลัย เพื่อให้นักเรียน นิสิต นักศึกษาได้เข้าใจความหมายของคำว่า “พลเมือง” “จิตอาสา” และ “การสร้างสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม” แม้แต่อาสาสมัครของกระทรวงต่างๆ ต้องมีการพัฒนาและยกระดับความสามารถในการทำงานเชิงบูรณาการ และทำหน้าที่เป็นกลุ่มประชาสังคมที่มีบทบาทและเป็นกลไกในระดับพื้นที่ที่มีความเข้มแข็งและเป็นที่รู้จักของสังคม

ข้อเสนอแนะสำหรับการทำการศึกษาต่อไป

๑. ควรมีการศึกษาวิจัยเพื่อถอดบทเรียนขบวนการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมในประเทศไทยทั้งที่ประสบความสำเร็จและไม่สำเร็จทั้งในระดับประเด็นและระดับพื้นที่ในบริบทต่างๆ

๒. ควรสนับสนุนให้มีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อสนับสนุนให้ภาคประชาสังคมเข้าไปทำงานร่วมกับสถาบันต่างๆ ในชุมชน สังคมในประเด็น เช่น การศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม การเมือง สังคมเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับทั้งภาคประชาสังคมชุมชน และสังคม

๓. ควรสนับสนุนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบการจัดสวัสดิการสังคมแบบบูรณาการที่เป็นจริงในพื้นที่นำร่องระดับตำบล

๔. ควรสนับสนุนการนำร่องทำหลักสูตรเรื่องการทำให้ประชาชนให้เป็นพลเมือง (สำนึกพลเมือง) ในโรงเรียนหรือพื้นที่นำร่องที่มีการพัฒนาระบบการจัดสวัสดิการสังคม โดยอาจทำงานร่วมกับสถาบันพระปกเกล้าซึ่งมีการดำเนินงานร่วมกับครูในโรงเรียนเพื่อพัฒนาความคิดเรื่องรากฐานประชาธิปไตย (foundation of democracy) และกระทรวงศึกษา